

ARCHIVE COPY

Please return.

Outreach

Հրատարակություն Ամերիկահայոց Արեւելեան Թեմի Ազգային Առաջնորդարանի
A Publication of the Prelacy of the Armenian Apostolic Church of America

Volume XVII, Number 3 — September 1994

ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ ՑԱԻԱԿՑԱԿԱՆ ՀԵՌԱԳԻՐԸ ՀՈԳԵՒՈՐ ԳԵՐԱԳՈՅՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԻՆ

Քիչ առաջ, խորագոյն վիշտով տեղեկացանք Փարիզի Առաջնորդարանի միջոցաւ Մեզի հաղորդուած տխուր լուրին ամենասիրելի Վազգէն Ա. Վեհափառի վախճանման:

Անիջապէս, առաւօտեան ժամը 8-ին, Միաբանութեան անդամներուն եւ Դպրեվանքի սաներուն հետ համախըմբուեցանք Պիքֆայայի մատուռը եւ հոգեհանգստեան պաշտօն կատարեցինք ի խաղաղութիւն եւ յերանութիւն հոգւոյն սիրեցեալ Հայրապետին Ամենայն Հայոց:

Յանուն Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան, Միաբանութեան, Ազգային Ընդհանուր Ժողովին, Ազգային Կեդրոնական Վարչութեան կրօնական եւ աշխարհական զոյգ ժողովներուն՝ կը յայտնենք Մեր խորագոյն վշտակցութիւնը Հոգեւոր Գերագոյն Խորհուրդի, Մայր Աթոռի Միաբանութեան, հոգեւոր դասուն, թեմակալ առաջնորդաց, եպիսկոպոսաց, վարդապետաց, քահանայից եւ աշխարհական պատասխանատու անձանց:

Կ'աղօթենք առ Բարձրեալն Աստուած որ ամօր եւ պայծառ պահէ Մայր Աթոռը, երկար եւ բեղուն կեանք շնորհիւ ապրող բոլոր սպասաւորաց, շէն ու բարգաւառ ընէ վերանկախացեալ մեր Մայր Հայրենիքը՝ իր պետութեամբ եւ ժողովուրդով:

Թող Վազգէն Ա. Հայրապետի յիշատակը պայծառօրէն շողայ Հայրենիքի եւ ողջ հայութեան կեանքին վրայ:

Հաճեցէք անմիջական փութով յայտնել Մեզի թաղման արարողութեան թրականը, որպէսզի անձամբ բերենք Մեր եւ մեր Կիլիկեան Աթոռի մասնակցութիւնը, մեր յարգանքի տուրքը ընծայելով բազմերախտ Հայրապետի յիշատակին եւ Մայր Աթոռ Ա. Էջմիածնին:

Սիրոյ Ողջունի՜
ԳԱՐԵԳԻՆ Բ. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ
ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ

1994 Օգոստոս 18, Անթիլիաս

ՀԱՆԳԻՍՏ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ Տ. Տ. ՎԱԶԳԷՆ Ա. ՎԵՀԱՓԱՌ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻՆ

Vazken I
Catholicos of All Armenians
1908-1994

Խոր վշտով կը հաղորդենք Ամերիկայի Արեւելեան Ծրջանի եւ Գանատայի մեր թեմի հաւատացեալ ժողովուրդին, Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետին՝ Տ. Տ. Վազգէն Ա. Կաթողիկոսի վախճանումը, որ պատահեցաւ Հինգշաբթի 18 Օգոստոս, 1994-ի առաւօտեան ժամը 7:15-ին, Երեւանի իր հայրապետական առանձնատան մէջ: Մայր Աթոռ Ա. Էջմիածնի դիւանէն ստացուած հեռագիր մը կը հաղորդէ հետեւեալը—

«Այսու խոր վշտով յայտնում ենք, որ սոյն թուականի Օգոստոսի 18-ին, Հինգշաբթի օրը առաւօտեան ժամը 7:15-ին, Երեւանի հայրապետական իր առանձնատանը, 86-ամեայ հասակում երկարատեւ եւ ծանր հիւանդութիւնից յետոյ վախճանուեց Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Վազգէն Ա. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը: Նորին Սուրբ Օծութիւնը ծնուել է 1908 թուի Սեպտեմբեր 20-ին, Բուխարեստում (Ռումանիա), որտեղ իր համալսարանական կրթութիւնը ստանալուց յետոյ 1943 թուին ձեռնադրուել է կուսակրօն հոգեւորական, ծառայելով Ռումանիայի հայոց թեմում: 1951 թուականին ստացել է եպիսկոպոսական աստիճան որպէս թեմակալ առաջնորդ: 1955 թուականին ընտրուել է օծուել է Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս յաջորդելով Գէորգ Զ. Ամենայն հայոց կաթողիկոսին:

«Հանգուցեալ հայրապետը շուրջ մէկ քառասնամեակ իմաստութեամբ եւ մեծ նուիրումով հովուել է հայաստանեայց առաքելական սուրբ եկեղեցին: Իր հովուապետութեան չորս տասնամեակների ընթացքում շինարար կաթողիկոսը ներքուստ եւ արտաքուստ բարեգարդեց հայ եկեղեցին, պատրաստեց հայ եկեղեցու բազում հոգեւոր սպասաւորներ, ամրապնդեց էքիմենիք կապերը քոյր եկեղեցիների հետ, իր հովուապետական այցելութիւններով եկեղեցական կեդրոններ ու արտասահմանեան թեմեր, սերտացրեց փոխադարձ կապերը մայր հայրենիքի եւ սփիւռքի հայ հաւատացեալների միջեւ, ձեռք բերելով միջազգային ճանաչում եւ հեղինակութիւն:

«1994 թուի Յուլիսի 28-ին, Հայաստանի Հանրապետութեան նախագահի հրամանագրով հայ ժողովրդի ազգային արժեքների պահպանութեան ու զարգացման գործում դրսեւորուած անձնուրաց նուիրումի եւ մատուցած բացառիկ ծառայութիւնների համար Նորին Սրբութեանը շնորհուեց Հայաստանի Ազգային Հերոսի բարձրագոյն կոչում:

«Հայոց Հայրապետի մահուան տրխուր առիթով Մայր Աթոռի միաբանութիւնը
շար. էջ 7

Prelacy Issues Statement:

His Holiness Vazken I Catholicos of All Armenians ✠ May He Rest in Peace ✠

It is with deep sadness that we inform our faithful of the Armenian Apostolic Church in the Eastern United States and Canada, of the death of his Holiness Vazken I, Catholicos of All Armenians, which took place Thursday, August 18, 1994, at 7:15 a.m., in His Holiness's residence in Yerevan.

The following telegram was received from the Mother See of Etchmiadzin.

With deep regret we announce the death of

His Holiness Vazken I, Catholicos of All Armenians, which took place at his residence in Yerevan, Thursday morning at 7:15 following a lengthy and serious illness. The 86-year-old Pontiff was born September 20, 1908, in Bucharest, Romania, where he received his university education and where in 1943 he was ordained and began his service in the Armenian Diocese of Romania. In 1951 he was elevated to the rank of Bishop as the Prelate of the Romanian Diocese. In 1955 he was elected and consecrated as the Catholicos

of All Armenians in Etchmiadzin, to succeed Catholicos Kevork VI.

For nearly 40 years he served the Holy See of Etchmiadzin with vision and with dedication. During his reign he advanced the church in both the homeland and diaspora, prepared many servants of the church, and strengthened ecumenical ties with sister churches. Through his pontifical visits to church centers and to dioceses in the diaspora, he established and strengthened mutual ties with the Motherland and Armenia faithful in the dias-

(Continued on page 7)

Catholicos Vazken I: A Life of Service

Tens of thousands of mourners took part in the elaborate burial rites of His Holiness Vazken I within the complex of the Mother See of Etchmiadzin where he was laid to rest at the plot adjacent to St. Illuminator Cathedral, a place reserved for the supreme spiritual leaders of the Armenian Church.

Attending were President Levon Ter Petrosyan and his members of his government; His Holiness Karekin II, Catholicos of the Great House of Cilicia; His Beatitude Archbishop Torkom Manoogian, the Patriarch of Jerusalem; His Beatitude Archbishop Karekin Kazanjian, the Patriarch of Constantinople; and nearly 50 archbishops and bishops of the Armenian Church from all corners of the world; clergymen from Russia, Georgia, Greece, the Vatican, Iran, representatives of the Armenian Catholic Church and Armenian Evangelical community.

Patriarch Kazanjian celebrated the Divine Liturgy; Catholicos Karekin conducted the anointing and final rites and delivered the eulogy. President Ter Petrosyan delivered a eulogy following the services immediately before burial.

His Holiness Vazken I, Supreme Patriarch and Catholicos of All Armenians, was the 130th in a continuous succession of Supreme Patriarchs of the Armenian Church. Under his guidance and leadership, the church achieved unprecedented stature and worldwide recognition in modern times.

As the occupant of the throne of St. Gregory the Illuminator in the Holy See of Etchmiadzin in Armenia, His Holiness led Armenians with dignity and authority for the past thirty-nine years.

The Catholicos was born Levon Garabed Baljian on September 20, 1908, in Bucharest, Rumania. His family had come to Rumania from Istanbul during the 1895-1896 massacres of the Armenians in Turkey. He received his secondary and college education in Bucharest, and in 1936 graduated with honors from the Faculty of Literature and Philosophy of Bucharest University. His theses, "The Question of Discipline in Pedagogy," was based on and supported the theories of John Dewey, the American philosopher, psychologist, and educator.

During the period 1923-1943, he was engaged in a variety of cultural activities in the Armenian community of Rumania. In 1936-37, he published *Herg*, a monthly magazine. He also produced a series of literary studies including "The Armenians of Musa Dagh" (a discussion of Franz Werfel's acclaimed novel), "Khrimian Hayrig as Educator" (an examination of the accomplishments of the late Catholicos Khrimian, who, during his illustrious tenure, established the Diocese of the Armenian Church of America in 1898), "Our Liturgy," "Under the Sun of Armenia," as well as many articles in Bucharest's journals and newspapers. During 1930-1943 he also served as a teacher in local Armenian schools.

Levon Baljian was ordained as a celi-

bate priest of the Armenian Church in 1943, in Athens, Greece, at which time he received the name Father Vazken. Upon his return to Bucharest, he was elected *Locum Tenens* and later Primate of the Armenian Church Diocese of Rumania.

He was consecrated a bishop in 1951, by the late Catholicos Kevork VI, at the Cathedral of Holy Etchmiadzin in what was then the Armenian Soviet Socialist Republic.

On September 29, 1955, during the Natinal Ecclesiastical Assembly in Etchmiadzin, Bishop Vazken was unanimously elected Supreme Patriarch and Catholicos of All Armenians. His consecration took place on October 2.

During his tenure, His Holiness pioneered ecumenical dialogue with the leaders of other faiths. He recognized the administrative structure of the Armenian Church, and initiated a vast program for the restoration and re-opening of Armenia's churches and historic monuments. Fluent in Armenian, French, Rumanian, and Turkish, His Holiness was the author of numerous religious texts, and issued major statements on matters of secular as well as religious concern.

Under his aegis, the Armenian Bible—originally translated into Classical Armenian in the 4th century—was translated into modern Armenian (both the Eastern and Western dialects). And under his direction, *Etchmiadzin*, the official monthly journal of the Catholicate—

Bishops of the Armenian Church from all over the world gather to honor His Holiness Vazken I as he is taken to his burial site. Leading the entourage are His Holiness Karekin II, His Beatitude Archbishop Torkom Manoogian, and His Beatitude Archbishop Karekin Kazanjian.

reflected a vigorous and often outspoken concern for spiritual and cultural values in Armenia.

His Holiness as made numerous pastoral visits to Armenian Church communities, in Europe, the former Soviet Union,

South America, the Middle East, India, Ethiopia, including several trips to the United States where he was received at the White House by Presidents Carter, Reagan, and Bush. His most recent visit to America was in February of 1989—a

(continued on page 6)

ՀՐԱՊԱՐԱԿՈՒԱԾ Է «ՎԵՀԱՓԱՌ ԵՂԲԱՅՐ ՄԵՐ» ԹԷՄԱՅՈՎ ՏԵՍԱՆԵՐԻԶԸ

Վեհափառ Ս. Ս. Վազգէն Ա. Կաթողիկոսի վախճանամասը սուգի մէջ մտաւ Հայոց Եկեղեցին: Համայն հատուցեցին, այս օրերուն իր ակնարկները ուղղած է դէպի մայր հայրենիք եւ Ս. Էջմիածին, որ անգամ մը եւս մագնիսի նման դէպի զինք կ'առնէր: Հայոց սրտերը՝ հաւատքի, սիրոյ եւ եղբայրութեան մթնոլորտի մը մէջ: Այս առթիւ, միութարութիւն է մեզի մեր ժողովուրդին տրամադրութեան ներքեւ դրնել գեղեցիկ եւ խորիմաստ տեսաներիզ մը՝ որ կը կոչուի «Վեհափառ Եղբայր Մեր»:

Սոյն տեսաներիզը կը պատմէ 1989-ի ապրիլեան այն գեղեցիկ օրերը, երբ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ շնորհազարդ Հայրապետը Ս. Ս. Գարեգին Բ. Կաթողիկոս իր պաշտօնական անդրանիկ այցելութիւնը կու տար Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին, իրեն ջանկալի հիւրը Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Ս. Ս. Վազգէն Ա. Հայրապետին:

Տեսաներիզը կը սկսի Արարատի եւ Ս. Էջմիածնի պատկերներով, եւ կը լսուի Էջմիածնայ գանգերը, որոնց խորխոր ղողանջները կը հասնին Մասիսի կատարին եւ անկէ կ'արձագանգեն աշխարհով մէկ...

Յետոյ կը լսուի այլեւս անդեմա-

կանէն եկող Վազգէն Ա. Կաթողիկոսի խօսքը— *Սիրելի Եղբայր Մեր, Ձեզ մաղթում ենք քաջաոռոշութիւն եւ մշտանորոգ կրոնով, որպէսզի ձեր յատուկ ոգեշնչումով շարունակէք Ձեր առաքելութիւնը այնտեղ Կիլիկեան գահի վրայ եւ ամէն տեղ...*

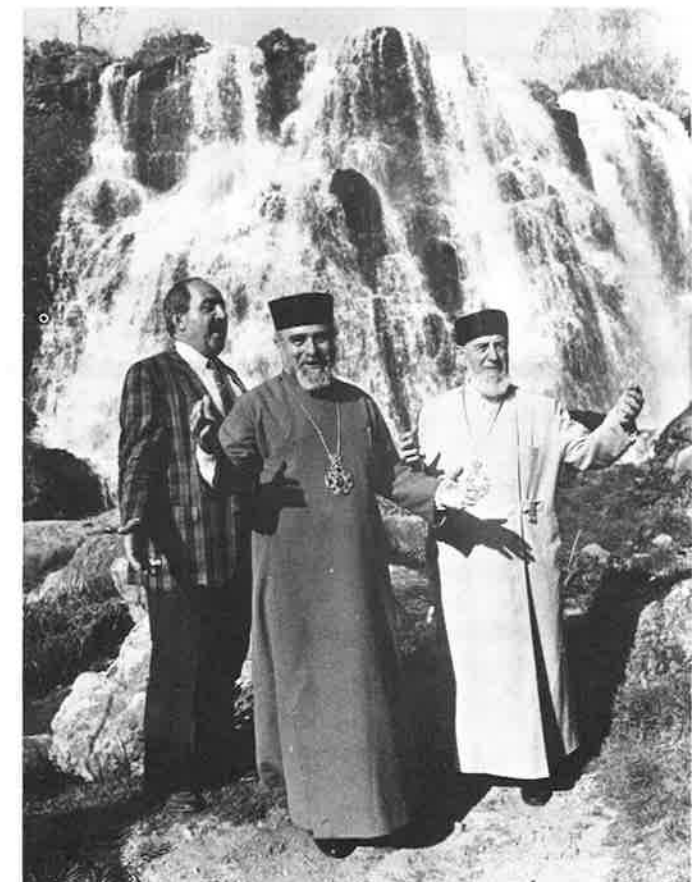
Ապա կը ներկայացուին երկու հայրապետներու այցը Ծիծեռնակաբերդ՝ Մեծ Եղեռնի զոհերու յուշարձանին, եւ անոնց անդրանիկ այցելութիւնը դէպի Սիւնեանց անորատեղծ թեմը, Ամաղուի Նորավանքը, Եղեգնաձոր, եւն.:

Աւելի յետոյ այց՝ Սիսիանի Ս. Յովհաննէս հոփսիսմէտառիկ եկեղեցին,

Գորիս, Զօրաց քարերը, Շաքիի ջրվեժը, եւ Տաթեւի վանքի ճամբուն՝ պատկերներ Խրիմեան Հայրիկի 1903 թուականի տուած այցելութեան ի յիշատակ կառուցուած յուշարձանէն, եւ վերջապէս Տաթեւի հոշակատր վանքը:

Խօսնակը հետզհետէ մէջբերումներ կը կատարէ զոյգ հայրապետներէն, որոնք կը խօսին հայրենի հողի հզօրութեան, հայ հաւատքի անսասանութեան եւ հայ եկեղեցոյ միութեան եւ մեր միասնականութեան ոգիին մասին:

Տեսաներիզը կ'աւարտի Վազգէն շաբ. էջ 3

The two Vehapars during a trip in April 1989 to the Shake Waterfalls in Zangezour. The 1989 trip is the subject of a newly release video prepared in Armenia. The video depicts the visits of the two Vehapars to many different sites. This photo they are accompanied by Vahak Hovnanian who recalls that the beauty of the site and the moment was so extraordinary that they began to sing to express their joy.

OUTREACH

A publication of the Armenian Apostolic Church of America
138 East 39th Street, New York, NY 10016
Telephone: (212) 689-7810 Fax: (212) 689-7168

Archbishop Mesrob Ashjian, *Prelate*

Iris Papazian, *Editor*

Mardirous Minas-Haftvani, *Business Manager*

OUTREACH (USPS 426-490) is published monthly, with the exception of a combined June-July-August issue, by the Armenian Apostolic Church of America. Unsolicited manuscripts are welcome; please include a stamped, self-addressed return envelope. Signed articles do not necessarily reflect the policy of the Armenian Apostolic Church of America. Send all correspondence to the above address to the attention of the Editor. Printed in the United States of America. Second class postage paid at New York, NY 10016. **Postmaster:** Send address changes to OUTREACH, 138 E. 39th Street, New York, NY 10016. ISSN: 10643087

Karekin II Presides and Delivers Eulogy At Service in Holy Etchmiadzin

"The Seven Blessings of Vehapar Vazken I"

The entire Armenian nation mourned the passing of His Holiness Vazken I, Catholicos of All Armenians, who was laid to rest on Sunday, August 28. Four days of ceremonies prior to burial gave opportunity to tens of thousands of the faithful to bid farewell to the beloved Pontiff.

During the past few years, especially since the earthquake of 1988, Vazken Vehapar developed a special relationship with His Holiness Karekin II, Catholicos of the Great House of Cilicia. The two developed a loving relationship similar to that of a father and son. It is an image which will be cherished forever by all.

Coming to the throne in September 1955, in a tumultuous era, he was able to navigate the church through the difficulties with patience, diligence, and flexibility. Throughout his reign his goal was to enhance the image of the Holy See of Etchmiadzin and to faithfully serve the church. During the past few years His Holiness provided many examples of his magnanimity, greatness, tolerance, and Christian charity, all of which will be missed dearly. The more years pass the more this noble image will shine.

Upon receiving the news of His Holiness's passing, Catholicos Karekin offered prayers in the chapel in Bikfaya, Lebanon, the summer residence of Cilician Catholicos. During the next three days he received the personal condolences of the Lebanese government as well as others.

The Prime Minister of Lebanon, His Excellency Rafic Hariri provided his own official airplane to Catholicos Karekin for his journey to Armenia. This was not only a great gesture of respect for the late Catholicos but also a measure of the esteem Karekin II holds in Lebanon.

The delegation from the Cilician See included: Catholicos Karekin; Archbishop Mesrob Ashjian, Archbishop Aram Keshishian, Bishop Zareh Aznavourian, Khachig Babigian, Esq., and Mr. Yervant Pambookian. Mr. Shahé Barsoumian, State Minister, represented Lebanon.

Karekin Vehapar and his entourage arrived in Yerevan's airport on Thursday, August 25, at which time they immediately went to the St. Sarkis Church where Catholicos Vazken lay in state. On Friday the Catholicos's body was taken by procession to Etchmiadzin where he lay in state until the funeral. The Cathedral was surrounded with a multitude of floral wreaths sent by government officials, dignitaries, and the faithful.

Catholicos Karekin performs the anointing. He is flanked by H.B. Archbishop Torkom Manoogian and H.B. Karekin Kazanjian.

The Divine Liturgy was officiated by Archbishop Karekin Kazanjian, Patriarch of Constantinople. Present were the President of Armenia, government ministers, foreign ambassadors, and representatives of sister churches.

Immediately before the Kiss of Peace, the Catholicos's body was brought to the altar where the ceremony of the Last Unction was performed by Catholicos Karekin who anointed the forehead and right hand of the deceased. Assisting His Holiness was His Beatitude Archbishop Torkom Manoogian, Patriarch of Jerusalem, and the newly elected *locum tenens*.

Catholicos Karekin delivered the eulogy beginning with a verse from the Gospel of St. John, "I am the good shepherd; the good shepherd giveth his life for the sheep." (John 10:11)

Karekin Vehapar's eulogy was based on the "seven blessings of Vazken

Vehapar," weaving in the life and service of the late Catholicos.

"Blessed is that clergyman who through his life and his work, brings our Lord's words to the people, sincerely and without self-deception or self-praise..."

"Blessed are you, spiritual father, champion of the people..."

"Blessed are you, the giver of new life to Holy Etchmiadzin and the Church..."

"Blessed are you, nurturer of the spirit and the mind..."

"Blessed are you, lover of unity and builder of unity..."

"Blessed are you, builder of our fatherland and our nation..."

"Blessed are you, Catholicos of good will and good deeds..."

"Blessed are you, the servant of God."

"Blessed are you," said Catholicos Karekin, "because through God's will you became the witness to our persecution and were the one who blessed the dawn of freedom, the rebirth of the independent Armenia. You are the first Catholicos to be bid farewell in the presence of a President elected by the Armenian people and it is he who give you the final farewell. Be happy, Catholicos of All Armenians, you are the first Catholicos to enjoy the love and respect of the independent Armenian people. What a multitude of humanity came to Yerevan and to Etchmiadzin. I witnessed the millions who came and bowed before you...even in death you showed the path of love for our Christian faith and for our nation.

"Now as you turn to everlasting life, bless us Vehapar, in these final days of the 20th century as we prepare to celebrate as one church the 1700th anniversary of our national faith. Let your road be our road—our nation's road— so that we can come before God on our knees and say, "Glory to God, for giving the Armenian nation such a brave shepherd."

At the conclusion of the Liturgy, a procession took the casket to the four corners of the Cathedral where prayers were chanted. The Supreme Patriarch of All Armenians was then taken to his final resting place to join the souls of Gregory the Illuminator, Sahag Barteve, Nerses Shnorhali and Khrimian Hairig. Soil from the tombs of the Cilician Catholicos was mixed with the soil of Etchmiadzin as a symbol of unity.

The funeral meal took place Sunday evening with the attendance of several hundred dignitaries. On Monday, President Ter Petrosyan received all of the high ranking members of the church to thank them. Many of the clergymen noted that Catholicos Vazken considered himself to be fortunate to have lived to see the independence of Armenia and that he was particularly fond to recall that President Ter Petrosyan took the oath of office on a Gospel he had donated to the Madenataran.

H.B. Torkom Manoogian Elected Locum Tenens

His Beatitude Archbishop Torkom Manoogian, Patriarch of Jerusalem, was elected *Locum Tenens*, or interim head, of the Holy See of Etchmiadzin. The election took place on August 25, 1994, and was announced by the Supreme Spiritual Council.

Patriarch Manoogian will preside over the Supreme Spiritual Council and the Council of Bishops and will oversee the plans for the election of a new pontiff.

Archbishop Manoogian served as the Primate of the Eastern Diocese of the Armenian Church of America for 25 years prior to his election as Patriarch of Jerusalem in 1990.

*Blessed
be he that cometh
in the name
of the Lord.
- Ps. 118:26 -*

ՀԻՄՆԱԿԱՆՈՒՄ Է
«ՎԵՀԱՓԱՌ ԵՂՎԱՅԻ ՄԵՐ»
ԹԷՄԱՅՈՎ ՏԵՍԱՆԵՐԻԶԸ
Հար. էջ 2-էջ

Ա. Կաթողիկոսի եղբայրական պատգամով— Սիրեցեալ եղբայր, մեր սէրը, մեր գնահատանքը, մեր հիացումը Ձեզի եւ «բարի ճանապարհ»: «Զխաղաղութեան հետ երթայք ընդ ամենեւին եւ զսրբութեան, առանց որոյ ոչ որ տեսանիցէ զՏէր» (Եբր. 12.14):
Սցեմարի հեղինակներն են՝ Արթուր Շահրազեանց եւ Արամ Գրիգորեան, թեմիսոր՝ Արթուր Շահրազեանց, օրերաթոր՝ Մարտուն Շահրազեանց, խորհրդական՝ Բրոնի. Յակոբ Փափագեան: Տեսաներիզի գինն է 15 տոլար, առաքման ծախսով՝ 18 տոլար: Կարելի է ստանալ դիմելով Ազգային Առաջնորդարանի գրախանութիւն, 138 East 39th Street, New York, NY 10016.

Archbishop Ashjian offers a prayer at the gravesite.

«ՉԱՅՆ ՄԸ ՀԵՉԵՑ ՂԱՐԱՔԱՂԻ ՀԱՅՈՑ ԼԵՌՆԵՐԷՆ»

Ի յիշատակ Հոգեւոյն S. S. Վազգէն Ա. կաթողիկոսին, ստորեւ՝ իր խօսքը արտասանուած Նոյեմբեր 1988-ին, հոգեւոր ճեմարանին մէջ, ղարաքաղի քանաւտեղծ՝ Վարդան Յակոբեանի նուիրում գրական երեկոյթին առթիւ:

Չայն մը հնչեց Ղարաքաղի Հայոց լեռներէն:

Այսօր այստեղ զգացինք քանաստեղծի լուզումնալի խօսքերը, նրա ճայնի միջոցով լսեցինք, այո՛, ճայնը Ղարաքաղ աշխարհի: Կարծէք մեր աչքերի առջեւ, մեր գիտակցութեան առջեւ՝ մարմին, հոգի ստացաւ այն, ինչ որ մենք կը կոչենք, մանաւանդ այս վերջին ամիսներին, Արցախ-Ղարաքաղ տագնապ: Մենք բոլորս, աշխարհագրականօրէն բաժանուած, շատ քիչ բան գիտէինք մինչեւ վերջերս Ղարաքաղի, Արցախի հայութեան մասին, այն մի տեսակ վերացական գաղափար էր: Ինձ այնպէս է թուում, որ այսօր, Վարդան Յակոբեան բանաստեղծի այս ոգեշունչ խօսքերով աւելի շօշափելի դարձաւ այդ վերացական Արցախը մեզ համար, աւելի մօտիկ, աւելի մտերիմ, աւելի հարազատ, աւելի անմիջական, աւելի անբաժան մեզանից, մեր հոգուց, մեր երազանքներից: Դժուար եղաւ, անշուշտ, մեզ այսօր լսել Վարդան Յակոբեանի խօսքերը մանաւանդ այն հատուածը, այն մասը, որ վերաբերում էր գրական մշակների նահատակութեան, որի մասին մենք, ես գոնէ տեղեակ չէի: Գիտէի, որ երեսունական թուականներին շատ զուլումներ տեղի ունեցան ամբողջ Խորհրդային Միութեան մէջ, մեր երկրում՝ Խորհրդային Հայաստանում, որի մասին մենք բնական տեղեկութիւններ ունէինք, բայց ես գոնէ ծանօթ չէի Ղարաքաղ-Արցախ նահատակներին, որոնց անունների մի մասը յիշեց Վարդան Յակոբեանը, գրական մշակներ, գործիչներ, որոնք զոհուած են յանուն իրենց արդար խօսքի, յանուն իրենց պայծառ խօսքի: Ուզում եմ այստեղ աւելացնել, որ այդ նահատակների շարքում չպէտք է մոռանանք նաեւ մեր Եկեղեցու սպասարարների նահատակներին Արցախում: Ես իմ ձեռքի տակ ունեմ արխիւային փաստաթղթեր այդ շրջանի: Ինչպէս յայտնի է, ցարական շրջանից սկսեալ Գանձասարը հրոչակուել էր ամբողջ Ղարաքաղի հայոց եկեղեցական թեմի կենտրոն եպիսկոպոսական աթոռով: Այս վերջին երկու հարիւր տարիների ընթացքում, Գանձասարում, մենք միշտ ունեցել ենք թեմակալ առաջնորդներ: Դրանից առաջ ունեցել ենք նոյնիսկ կաթողիկոսներ. դուք գիտէք այդ պատմութիւնը: Ես այստեղ կ'ուզեմ եմ յիշատակել այս վերջին նոր շրջանը, կան թղթակցութիւններ, առաջնորդների զեկուցումներ ուղղուած Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսներին, էջմիածնին: Յուզիչ է յատկապէս կարդալ Վրթանէս Վարդապետի, յետոյ եպիսկոպոսի, զեկուցումները ուղղեալ Գեորգ Ե. Կաթողիկոսին, ի մասին Ղարաքաղում կատարուած ողբերգութիւնների՝ եկեղեցական մակարդակի վրայ: Մանաւանդ ուզում եմ յիշել մի փաստաթուղթ 1929 թուակիր: Ուրեմն, Վրթանէս Եպիսկոպոսը զեկուցում է Կաթողիկոսին, որ մինչեւ այդ թուականը հայկական Ղարաքաղի տարածքի վրայ եղել են 18 վանքեր եւ շուրջ 100 գիւղական եկեղեցիներ: Եւ աւելի քան 100-150 հոգեւոր ծառայողներ են եղել, մեծ մասը անշուշտ քահանաներ, բայց նաեւ՝ վանականներ, վանահայրեր: Վանքերը, եկեղեցիները հետզհետէ փակուում են, բազմաթիւ հոգեւորականներ սպառնալիքների տակ ըստիպում են հրաժարուել հոգեւոր կեանքից, ուրիշներ քստրուում են, ոմանք բանտարկուում: Մինչեւ երեսունմէկ թուականը Վրթանէս Եպիսկոպոսը, քաջակորով մի մարդ, տոկալով ծանր պայմաններին, մնում է Գանձասարի վանքում, իր աթոռի

Վազգէն Ա. Գանձասարի Պատմական վանքին առջեւ, 1957-ին:

վրայ: Բայց վերջին հարուածը նրան էլ է հասնում եւ ինչ-որ մեղադրանքի տակ նրան Բաքում բանտարկում են: Նա մնում է բանտում աւելի քան մէկ տարի առանց դատավարութեան: Փաստօրէն նա ոչ մի մեղք չուներ անշուշտ: Այդ շրջանում արդէն լրիւ փակուում են բոլոր վանքերն ու եկեղեցիները: Վերջում, դիմումների, խնդրանքների միջոցով, վերջապէս Բաքում բարեհաճում են դատը տեսնել եւ ազատ արձակել Վրթանէս Եպիսկոպոսին, պայմանով, սակայն, որ նա այլեւս Գանձասար չվերադառնայ եւ մեկնի ուղղակի էջմիածին: Այսպիսով իջնում է ողբերգական վարագոյրը Ղարաքաղի եկեղեցական հայ կեանքի առջեւ:

Այսօր ամենքդ գիտէք, թէ ինչ իրադրութիւն է ստեղծուած եւ ինչպիսի իսկապէս հերոսական ոգով են դիմադրում Արցախի Հայերը, մէկ սիրտ, մէկ հոգի դարձած: Ես յիշում եմ մօտ չորս ամիս առաջ էր, արդէն այս փոթորկումի շրջանին, երբ Արցախից մի պատուիրակութիւն էր եկել Հայաստան: Եկան նաեւ ինձ մօտ, վեց կամ եօթը անձեր էին, բոլորն էլ դիրք ունեցող, պատասխանատուութիւններ ունեցող մարդիկ, կոլտուրայի բաժնի ղեկավար, Ստեփանակերտի քաղկոմի նախագահի տեղակալ եւայլն: Խօսում էինք իրադարձութիւնների մասին: Ես հիացալ տեսնելով, թէ ինչպիսի ներքին միասնութիւն կար նրանց մէջ եւ բացարձակ վճռականութիւն՝ ամէն գնով դիմադրելու՝ կամ կ'ազատուենք կամ կը մահանանք կարգախօսով: Մէկը շատ հետաքրքրական արտայայտութիւն ունեցաւ. «Վեհափառ, —ասաց,— մենք շատ ներքին խնդիրներ ունէինք մեր միջեւ շատ խնդրումս իբր հետ չէինք հասկացում, չէինք գործակցում, բամբասանք կար եւայլն: Բայց հիմա այդ բոլորը մէկ կողմ թողեցինք, մեր միջեւ արդէն ոչ մի անհասկացողութիւն չկայ, մէկ ընդհանուր գաղափար, վճռական հրամայական կայ՝ թողնել ամէն ինչ մէկ կողմ եւ առաջ ընթանալ նոյն սուրբ նպատակի իրագործման համար»:

Հոյակապ է: Հայ ազգը ինքնիրեն վերագտնում է ամէն տեղ: Ես կարծում եմ, քիչ անգամ կարելի է հանդիպիլ այսպիսի պատկերի: Ե՛ւ մեր կեանքում հայկական, ե՛ւ ընդհանրապէս այլ ժողովուրդների կեանքում: Իրապէս, կարծէք ինչ-որ երկնային մի լոյս, մի ուժ, Սուրբ Հոգու ուժը իջել է այս ժողովրդի վրայ եւ

Վազգէն Ա. Կաթողիկոսը Շուշիի Ա. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցու շէնքակաւտան առջեւ, 1957-ին:

նա այսօր անակերպուել է հոգով, սրտով հետապնդելով մի արդար գործ: Արդար գործ, որը սովորական իմաստով արդարութեան սահմաններից այն կողմ է անցնում այսօր եւ դառնում ոչ միայն հայկական, այլ նաեւ համամարդկային երեւոյթ: Ես շնորհաւորում եմ մեր տաղանդաւոր բանաստեղծին: Տաղանդաւոր բառը օգտագործեցի ոչ պատահական կերպով: Իսկապէս Ձեր մէջ խօսում է հայկական յարիտենական Արցախը եւ դա պատիւ է ձեզ համար: Մաղթում եմ, որ Դուք անձամբ Ձեզ քաջառողջ պահէք հոգով, մարմնով, այդ ոգով, եւ դուք մօտ ապագայում տեսնէք յաղթանակը ձեր եւ մեր բոլորիս արդար դատի: Ցանկանում եմ, որ յետ այսորիկ եր-

բեմն այսպիսի հանդիպումներ կազմակերպենք: Դուք այլեւս կարծում եմ, մեզանից չէք բաժանուի, մենք էլ ձեզանից չենք բաժանուի: Սուրբ էջմիածնի դռները Ձեր առջեւ միշտ բաց են: Եկէք ամէն անգամ այս սուրբ քարերից ներշնչուէք: Մեր օրինութիւնը Ձեզ, ձեր ընտանիքին, համայն ձեր ժողովրդին, Մեր օրհնութիւնը արդարութեան եւ ազատութեան ծարաւի Ղարաքաղի մեր հարազատ ժողովրդին: Իմ խօսքը ուզում եմ վերջացնել Ձեր խօսքով՝ «Ինչ էլ որ լինի, մենք լինելու ենք»:

ՎԱԶԳԷՆ Ա. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ՎԱԶԳԷՆ Ա. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԽՕՍՔԸ ՆԻՒ ԵՈՐՔԻ Ս. ԼՈՒՍԱՒՈՐԻՉ ՄԱՅՐ ՏԱԾԱՐԻՆ ՄԷՋ ԾԱԲԱԹ 11 ՓԵՏՐՈՒԱՐ 1989

(հատուածներ)

Յանուն Հօր եւ Որդոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ ամէն.

Սիրեցեալ եղբայր մեր Գարեգին Բ. Կաթողիկոս Մեծի Տանն Կիլիկիոյ, սի-րելի հոգեւոր եղբայրներ եւ հարազատ հաւատացեալներ.

Ես կու գամ Հայաստանէն եւ Ձեզի կը բերեմ ողջոյնը Արարատի եւ ողջոյնը Հայաստանի Ձեր եղբայրներուն եւ քոյրերուն, ու նաեւ Աստուծոյ օրհնութիւնը Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնէն:

Իմ առաջին զգացումը որ կ'ունենամ այս պահուն այն է, որ կը զգամ ինձ իմ տունին մէջ, այնպէս ինչպէս Գարեգին Վեհափառը ինքզինք զգաց իր տունին մէջ Ս. Էջմիածին: Եւ ինչպէս միշտ յետ այսու, մենք այս զգացումը պիտի ապրինք ամէն անգամ երբ հանդիպինք մեր աղօթքի տուները հայկական: Ժիշդ է, որ իմ բուն առաքելութիւնը իմ եւ Գարեգին եղբոր էր հովանաւորել ամերիկահայութեան օգնութեան գործը վերաւոր Հայաստանին, գործ որ կը կարծեմ իրականացաւ, կատարուեցաւ յաջողութեամբ, որի մասին անշուշտ դուք տեղեակ էք: Այս սկզբնաւորութիւն մըն էր, կը մնայ որ մեր երթալէն յետոյ ամէն մէկ եկեղեցի, կամ եկեղեցական կազմակերպութիւն կամ ոչ եկեղեցական կազմակերպութիւն իր պարտականութեան բաժինը կատարէ արդարութեամբ եւ հայրենասիրական ջերմութեամբ, ինչ որ չափով օգտակար ըլլալու համար մեր աւերած քաղաքներուն եւ գիւղերուն եւ մեր տառապեալ ժողովուրդին: Ես վստահ եմ որ այս դժուար օրերը մենք կը կարողանանք շուտով վերափոխել եւ հասնիլ այն կէտին, այն հանգրուանին, որ մեր ուժերով իսկ գուցէ տեսնենք վերակառուցումը քանդուած քաղաքներուն ու գիւղերուն եւ նոր կեանքի լուսաբացը այդ շրջաններուն:

Ես պիտի ուզէի այսօր քիչ մը աւելի երկար խօսիլ:

Առաջին անգամ կը հանդիպիմ Ձեզի այս աղօթքի տան կամարներուն տակ եւ կը զգամ եւ գիտեմ որ դուք ես հարազատ զաւակներն էք մեր Հայաստանեայց Առաքելական Ս. Եկեղեցոյ:

Վերջին երեսուն եւ քանի տարիներու ընթացքին շատ իրադարձութիւններ տեղի ունեցան Մայր Աթոռի եւ Կիլիկեան Աթոռի յարաբերութեանց ճանապարհին վրայ: Այդ բոլորը այլ-եւս անցեալին կը պատկանին: Բայց այնուամենայնիւ մէկ պահ կ'ուզեմ վեր-յիշել: 1956 թուականին երբ ես եկայ Անթիլիաս, նոր կաթողիկոսական ընտրութեան առիթով, գիտէք ինչպիսի կացութիւն ստեղծուեցաւ այնտեղ. փոթորկուած էր, ալեկոծուած էր հայ եկեղեցական եւ հասարակական կեանքը, այն աստիճանի, թոյլ տուէք խոստովանիմ, որ ես շուտեցայ եւ նոյնիսկ որոշ չափով յուսահատեցայ եւ իրապէս չէի հասկնար ինչո՞ւ այսքան ծայրայեղ արտայայտութիւններ կամ համարտութիւններ հայ կեանքի մէջ, եկեղեցական եւ ոչ եկեղեցական պայքարներ, բայց եւ իշխանութիւնը ազգային մերթ ընդ մերթ կը փոխուէր նաչած ընտրութիւններու արդիւնքին բայց եկեղեցական կեանքը այնտեղ բնաւ չէր ազդուէր այդ բոլոր վերիվայրումներէն: Հետեւաբար փորձառութիւնը չ'ունէի եւ զարմացայ եւ նոյնիսկ թոյլ տուէք ըսեմ, չեմ հասկցած թէ ինչո՞ւ այդպիսի փոթորկալի մթնոլորտ ստեղծուած էր: Ծատ լաւ կը յիշեմ որ վերջին օրերն էինք արդէն, կացութիւնը այնպէս էր որ պէտք էր մեկնիլ: Օր մը առաջ էր մեր մեկնումէն ես փափաք յայտնեցի երիտասարդ միաբաններուն եւ ուսանողներուն խօսիլ Դարեւանքի կամարներու տակ էր

AP LaserPhoto by Kevork Djansizian

His Holiness Vazken I presents a Dove of Peace to Archbishop Mesrob Ashjian at St. Illuminator's Cathedral in New York City, February 1989. His Holiness had come to the United States along with Catholicos Karekin II of the Great House of Cilicia to help raise funds for Armenia following the earthquake of December 7, 1988. Catholicos Vazken's visit to St. Illuminator's was a brave and bold step. This single act helped heal old wounds and was a great step toward the unification of the U.S. Diocese.

30-40 միաբան եւ ուսանողներ կային—չգիտեմ եթէ դուք ներկայ էիք Գարեգին Վեհափառ, եպիսկոպոսներ ներկայ չէին բայց իմ այդ հանդիպումին—գիտէք ես այդ երիտասարդներուն ուղղելով իմ խօսքը ըսի «այս դուրսի ալեկոծումներէն եւ փոթորիկներէն բնաւ մի ազդուիք, եւ ձեր հոգիին մէջ ամուր պահեցէք այն ինչ որ մեր եկեղեցին ձեզի աւանդած է եւ ուսուցանած: Ասոնք անցաւոր երեւոյթներ են եւ դուք մնացէք հաւատարիմ մեր հիմնական դրութիւններուն եւ հաւատամքներուն վրայ», եւ աւելցուցի, «այս ամենէն կարեւորն է» եւ ատով վերջացուցի եթէ չեմ սխալիր. հակառակ ստեղծուած կացութեան եւ իմ հոգեկան այդպէս ծանր վիճակին, կրնամ ըսել եւ յստակ տեսայ կարծեմ մեր ապագան, մեր եկեղեցոյ ապագան եւ ըսի այնտեղ, որ ինչքան զօրանայ Կիլիկեան Աթոռը, այնքան էջմիածինը աւելի զօրաւոր պիտի զգայ, եւ ինչքան զօրանայ էջմիածինը, այնքան զօրաւոր պիտի զգայ ինքզինք Կիլիկեան Աթոռը:

Ուրեմն այս խօսքերը ես արտասանեցի այդ պայմաններու մէջ 1956-ի Փետրուարի որ օրը չեմ յիշեր: Հիմա, այսօր կը կարծեմ բոլորս մէկ, առանց բացառութեան, կը հաւատանք այս ճշմարտութեան եւ իմ ներկայութիւնը կամ այս ուղեւորութիւնը Ամերիկա երկրաշարժի առիթով, ինչպէս արտայայտուեցայ արդէն կը կարծեմ հոգեբանական նոր ճանապարհ մը բացուի կամաց-կամաց, եւ չեմ ըսեր անպարանքով, բայց հետեւողականութեամբ, գործակցութեան ձեւով, բանակցութիւններու ձեւով, որպէսզի այստեղի եկեղեցական կեանքը վերամիաւորուի եւ մենք բոլորս գիրար ողջունենք կրկին անգամ, բազում անգամներ այդպիսի միաւորուած պայմաններու մէջ:

Գարեգին Վեհափառը, իր վերադարձին Պէյրութ կամ աւելի ճիշդը Անթիլիասի Տաճարին մէջ, բոցաշունչ քարոզ մը խօսած է, ինչպէս նույնպիսի քարոզ մը խօսեցաւ էջմիածնի Տաճարին մէջ, եւ այնտեղ պատկերաւոր ձեւով յայտարարած է իր հօգու ձայնովը որ յետ այսու «ոսկիէ կամուրջ մը նետուեցաւ էջմիածնէն դէպի Անթիլիաս»: Ծշմարիտ է այդ եւ այդ կասկածները հետզհետէ աւելի պիտի ամրապնդուի եւ աւելի բաճուի պիտի դառնայ եւ մենք տակաւին շատ ծրագիրներ ունինք միասնաբար իրագործելու յօգուտ մեր եկեղեցոյ զօրացման, յօ-

գուտ մեր եկեղեցոյ ճանապարհումին քրիստոնեայ աշխարհին մէջ համաշխարհային չափերով կամ համաշխարհային մակարդակի վրայ եւ յօգուտ մեր ժողովուրդի նաեւ ազգային շահերու գօտեպնդման:

Սիրելի ժողովուրդ, Կը զգամ որ դուք ինձ լաւ կը հասկընաք, եւ ալ ձեզ լաւ կը հասկընամ: Թող Աստուած օրհնէ մեր գործը, մեր ժողովուրդը եւ իր ողորմութեամբ յետ այսու մնայ մեզի օգնական եւ պահապան եւ զօրավիգ, որպէսզի կարողանանք մեր հոգեւոր եւ ազգային առաքելութիւնը շարունակել եւ ի Հայաստան եւ ի սփիւռս աշխարհի:

Կ'ուզէի վերջացնել իմ խօսքը տեւիլքով Ս. Ծնորհալիի «Խաղաղութեան

ձայն հնչեցաւ, թշնամութիւնն հեռացաւ, եկեղեցին մի անձն եղել, սեր ընդհանուր սփռեցաւ»: Եւ կ'ուզեմ աւելցնել նաեւ նահատակ մեծ բանաստեղծի նշանաւոր խօսքը, անոր տեսիլքը «մենք զաւակներ Օգոստափառ, պիտի կերտենք նոր արշալոյս»: Ծընորհք սեր եւ խաղաղութիւն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի եղիցին ընդ ձեզ ընդ ամենեսեանդ, Ամէն:

Սիրեցեալ Մեսրոպ Սրբազան, խօսքը Ձեր մասին է, դուք ալ սիրեցեալ էք, այս առիթով կ'ուզեմ Ս. Էջմիածնէն այս արծաթեայ Աղանին նուիրել Ձեր Ս. Եկեղեցին, որպէսզի միշտ յիշէք:

ՎԱԶԳԷՆ Ա. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ՀՈԳՈՒ ՊԱՐՏՔ ՌԻՆԵՄ...

Ես հոգու պարտք ունեմ Անթիլիաս այցելելու, խոստում մը աւելի, գոր ես տուեցի 1956-ին, վերջին պահում երբ մեկնում էի Անթիլիասից. մեքենայի մէջ քովս միայն յետագայ Ջարեհ Կաթողիկոսն էր որ ինձ չափ, գուցէ ինձանից աւելի, յուզուած վիճակի մէջ էր:

Ողջագորուցեցինք եւ խոստացայ, որ մենք շուտով կը հանդիպենք նորէն. գիտէի որ ինք պիտի ընտրուի կաթողիկոս: Բայց Աստուած ուրիշ կերպ տնօրինեց. կենդանի չափով գտնեմ նրան, բայց գոնէ շիրիմին վրայ աղօթք մը կարդալու հոգեկան միսիթաութիւնը ունենամ:

H.H. Zareh I Catholicos of the Great House of Cilicia 1956-1963

Վազգէն Ա. 29 Ապրիլ 1989

ԵԹԷ ՀԱՅԱՍՏԱՆ ԱՆԿԱՆ ՊԵՏՈՒԹԻՒՆ ԼԻՆԷՐ...

Եթէ 1956 թուականին, երբ մենք Պէյրութ գնացինք, Հայաստանը ազգային անկախ պետութիւն չիւնէր, Կիլիկեան Աթոռի գահակալի ընտրութեան առիթ կը ստեղծուէր ծանօթ տագնապը մեր եկեղեցու ծոցում:

Այժմ մեր առաջ կան գործելու երկու ճանապարհներ. մէկը՝ հին ճանապարհն է՝ հարցերը լուծելու անակառուցելով ու պայքարով, ճանապարհ՝ ժառանգուած սովետական շրջանից, երկրորդը՝ մեր որդեգրած նոր

ճանապարհն է, մեր եկեղեցական կանոնական հարցերը լուծել փորձել համբերատար ոգիով, եղբայրական յարաբերութեանց եւ համերաշխ գործակցութեան ճանապարհով, մեր հայրենիքի անկախ պետութեան գերագոյն շահերի գիտակցութեամբ:

Վազգէն Ա. 11 Դեկտ. 1992

«Յառաջ» օրաթերթի 19-20 Դեկտեմբեր 1992-ի թիւէն կը վերահրատարակենք Վազգէն Ա. Կաթողիկոսի խօսքը Երեւանի թղթակիցներուն: Այդ խօսքը այսօր կը հնչէ տարբեր ուժգնութեամբ, հիմա որ այլևս ոչ եւս է Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը:

Դեկտեմբերի 11-ին, Ուրբաթ օրը, Երեւանի թղթակիցները ներկայացան Վեհափառ Հայրապետին, խնդրելու նրա խօսքը՝ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի եւ Տաճն Կիլիկիոյ Աթոռի յարաբերութիւնների մասին ներկայումս: Հայրապետը պատասխանեց.

—Այո՛, Հայ Եկեղեցուն վերաբերող մի հարց է, որը վերջերս արծարծուեց Երեւանի եւ արտասահմանի հայ մասնաճիւղերում, իբրեւ հետեւանք ամերիկահայ ծանօթ մտաւորական, Երուանդ Ազատեանի հրատարակած մի անընպասելի յօդուածի «Ազգ» թերթի 1992 Նոյեմբեր 4-ի համարում:

Հիմնականում խօսքը վերաբերում է Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի եւ Տաճն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսական Աթոռի յարաբերութիւններին:

Իմ գաղափարներս հենց սկզբից եւ դժբախտութիւնը ունեցաւ ժառանգելու սփիւռքում մեր Եկեղեցու ծոցում ստեղծուած պատակտուած վիճակ, երկու հակամարտ կողմերով: Եկեղեցին դարձել էր կուսակցական պայքարների կոուադաշտ, պայքարի առանցքը հանդիսանալով կուսակցութեանց կողմնորոշումը Հայաստանի սովետական կարգերի եւ գաղափարախօսութեան հանդէպ:

Այդ պայքարը առաւել բորբոքուեց ու փոթորկուեց՝ Տաճն Կիլիկիոյ նոր կաթողիկոսի ընտրութեան առիթով 1956 թուականի Փետրուար-Մարտ ամիսներին Լիբանանում, որի հետեւանքով քանդուեցին բարեկամութեան եւ գործակցութեան կապերը Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի եւ Կիլիկեան Կաթողիկոսութեան միջեւ ու սկիզբ առաւ ու տարածուեց ծանօթ եկեղեցական տագնապը գրեթէ ողջ հայ սփիւռքի տարածքի վրայ, հակամարտ կուսակցութեանց գործերում մասնակցութեամբ, տագնապ, որի հանդէպ բնականաբար անտարբեր չէր Սովետական Հայաստանի կառավարութիւնը:

Վերջին երեսուներկու տարիների ընթացքում, մեր Եկեղեցու կեանքում տագնապային այդ շրջանը անցաւ զանազան փուլերից, համերաշխ մի լուծում գտնելու ցանկութեամբ: Յաճախ տեղի ունեցան նաեւ հանդիպումներ եւ բանակցութիւններ, առանց ցանկալի մի լուծման յանգելու:

Ահա այս կացութեան մէջ, մեր Եկեղեցին դիմաւորեց 1988-ից սկսած ազգային վերագարթօժնի փոթորկումը եւ մասնաւոր նոյն տարուան Դեկտեմբերի 7-ի անհայտ երկրաշարժը: Եւ ապա յաջորդեց փլուզումը սովետական կարգերի ու հոշակումը Հայաստանի Հանրապետութեան ազգային անկախութեան: Այս պատմական իրադարձութիւնները ցնցեցին ոչ միայն մեր ժողովրդի կեանքն ու գիտակցութիւնը, այլ նաեւ մեր Մայր Եկեղեցու: Այդ օրերից սկսած զգացիմք եւ զգում ենք առաւել պայծառութեամբ այսօր, որ մեր ժողովրդի պատմութեան գրքում փակուեց մի ամբողջ շրջան՝ սովետական շրջանը եւ սկիզբ առան մեր ազգային անկախութեան կերտումի ժամանակները: Սովետական շրջանը ընդմիջու փակուելով, իր փլատակների տակ թաղեց նաեւ բոլոր այն քաղաքական, գաղափարախօսական կամ եկեղեցական՝ անցեալում տագնապ յարուցող հարցերն ու մտայնութիւնները:

Այս գիտակցութեամբ առաջնորդուած, մեր խիղճը թելադրեց մեզ, որ մեր Մայր Հայրենիքի ազգային վերակերտման այս ժամանակաշրջանում, երբ մասնաւոր բազում վտանգների ուրուականք հետապնդում է մեր հայրենի ժողովրդին, պարտինք առաւելագոյն չափով ամրապնդել մեր ազգային կեանքի ներքին միասնութիւնը ու համերաշխ գործակցութիւնը, ի մասնաւորի եկեղեցական կեանքի մակարդակի վրայ: Այս

փրկարար ճանապարհի վրայ, այո, հրամայական ենք նկատում նաեւ եղբայրական յարաբերութիւնների եւ գործակցութեան վերականգնումը ու զարգացումը Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի եւ Տաճն Կիլիկիոյ Աթոռի միջեւ:

1. Ահաոր երկրաշարժից յետոյ Մենք եւ Գարեգին Բ. Կաթողիկոսը ողջագործուեցինք Փրկչի Իջման Սուրբ Մեղանի առաջ, միատեղ արտասուեցինք ու աղօթեցինք:

Վա՛րտ արեցինք:

2. Ապա, շուրջ երկու ամիս անց, մեր կառավարութեան քաջալերանքով էլ, Գարեգին Կաթողիկոսի հետ այցելեցինք Միացեալ Նահանգներ ապահովելու համար վերականգնումը Ստեփաննասան աներուած քաղաքի:

Վա՛րտ արեցինք:

3. Մի քանի տարի առաջ, Պէյրութի քաղաքացիական պատերազմի տագնապալի օրերին, Մայր Աթոռս հարիւր հազար տղար տրամադրեց Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան իբրեւ եղբայրական օգնութիւն, իսկ երկրաշարժից յետոյ Կիլիկեան Աթոռը հարիւր հազար տղար նուիրեց մեզ, Լեւինականի Ս. Աստուածածին Եկեղեցու փուլ եկած զանգակատան վերականգնման համար:

Վա՛րտ արեցինք:

4. «Հիմնադրամ»ի հայրենաշէն գործի յաջողութեան ի խնդիր, նոյն թուակիր կողակներով Մենք եւ Գարեգին Բ. Կաթողիկոսը կոչեցինք հանդէս եկանք ուղղուած մեր ժողովուրդին:

Վա՛րտ արեցինք:

5. Հայաստանի Հանրապետութեան Նախագահի հրաւերով Մենք եւ Գարեգին Բ. Կաթողիկոսը մաս կազմեցինք «Հիմնադրամ»ի հոգաբարձութեան ժողովին իբրեւ գործակիցներ:

Վա՛րտ արեցինք:

6. Հայաստանում մեր Սուրբ Եկեղեցին պաշտպանելու համար օտարամուտ կրօնական հոսանքներից, Մենք եւ Գարեգին Բ. Կաթողիկոսը միատեղ մի հայրական խօսք ուղղեցինք մեր ժողովրդին, որ հաւատարիմ մնայ մեր ազգային Մայր Եկեղեցուն:

Վա՛րտ արեցինք:

7. Մեր միջեւ մշտապէս եղբայրական յարաբերութիւնների ճանապարհով, միասին ծրագրեր մշակեցինք առաւել զօրացնելու մեր Եկեղեցին, օժտելու այն նուիրեալ ձեռնհաս սպասարներով եւ գործակցաբար պատրաստելու աստուածաբանական ու կրօնագիտական դասագրքեր մեր հոգեւոր վարժարանների համար:

Վա՛րտ ենք անում:

8. Մեր բոլոր հանդիպումների ընթացքում խորհրդակցել ենք եւ ճանապարհներ որոնել, արտասահմանի մի քանի ծանօթ թեմերի հարցերը կանոնական կերպով լուծելու համար: Յունաստանի թեմը արդէն պատրաստ է միանալու Մայր Աթոռին:

Վա՛րտ ենք արել:

9. Նման առիթներով մտահոգ սրբուով փորձում ենք ամրապնդել ազգային միասնութեան եւ համերաշխ գործակցութեան ոգին մեր ժողովրդի ծոցում գործող կուսակցութեանց միջեւ, նոյնիսկ միջնորդ հանդիսանալու մղումով:

Վա՛րտ ենք անում:

10. Ինչպէս այլ առիթներով արտայայտուել ենք, մեր օրերին Հայաստանի Հանրապետութեան պայմաններում, այլ եւս որեւէ այժմէութիւն չունեն հայ սփիւռքում, սովետական կարգերի շրջանում ստեղծուած կացութիւններն ու գործելակերպերը, ի մասնաւորի հայ եկեղեցական կեանքի մակարդակի վրայ եւ Մայր Աթոռիս ու Տաճն Կիլիկիոյ Աթոռի յարաբերութիւններում: Պարզ է բոլորիս, որ այդ կացութիւններն ու գործե-

H.H. Vazken I with Karekin Vehapar and Archbishop Mesrob Ashjian at memorial to Khrimian Hayrig during visit to Datev, April 1989.

լակերպերը առաջ էին եկել միմիայն սովետական կարգերի անկախութեան հետեւանքով Հայաստանում: Եթէ 1956 թրականին, երբ Մենք Պէյրութ գնացինք, Հայաստանը ազգային անկախ Պետութիւն լինէր, Կիլիկեան Աթոռի Գահակալի ընտրութեան առթիւ կը ստեղծուէ՞ր ծանօթ տագնապը մեր Եկեղեցու ծոցում:

Չհասկանալ այս պարզ ճշմարտութիւնները՝ պիտի նշանակէր գուրկ լինել Հայաստանի այժմեան անկախութեան գաղափարից, գուրկ լինել այս օրերին մեր երկրում, մեր ազգային գոյատեւմանը սպառնացող վտանգների զգացողութիւնից:

Այժմ մեր առաջ կան գործելու երկու ճանապարհներ. մէկը՝ հին ճանապարհընէ, հարցերը լուծելու առճակատումներով ու պայքարով, ճանապարհ ծառանգուած սովետական շրջանից, երկրորդը՝ մեր որդեգրած նոր ճանապարհն է, մեր եկեղեցական կանոնական հարցերը լուծել փորձել համբերատար ոգով, եղբայրական յարաբերութեանց եւ համերաշխ գործակցութեան ճանապարհով, մեր հայրենի անկախ պետութեան գերագոյն շահերի գիտակցութեամբ:

Մենք ընտրել ենք այս երկրորդ, նոր ճանապարհը, համոզուած լինելով, որ պայքարի ճանապարհը մեզ չի տանի դէպի լուծումը առաջադրուած լուծելի հարցերի, այլ, ընդհակառակը, կը խորացնի պառակտումը, կը բորբոքի կըրքերը, կը տկարացնի Հայ Առաքելական Եկեղեցու նուիրապետական Աթոռների միասնութիւնը, նրա միարար ու խաղաղարար պատմական առաքելութիւնը մեր ազգի այս ճգնաժամային, բախտորոշ ժամանակներում:

Այս օրերին, ընթերցելով որոշ թերթերի յօդուածները՝ Սուրբ Էջմիածնի Մայր Աթոռի եւ Տաճն Կիլիկիոյ Աթոռի յարաբերութիւնների վերաբերեալ, եւս առաւել համոզուեցինք, որ ուղիղ է Մեր ընտրած ճանապարհը, ու արդար է մեր գործը եւ ազգաշէն՝ մեր երազանքը: Մենք անձնապէս ստանձնում ենք պատասխանատուութիւնը մեր որդեգրած գործելակերպի, ստանձնում ենք ամբողջապէս:

Յիշենք մեծ առաքելի խօսքը ուղղուած մեզ բոլորիս՝ «Ժամ իսկ է մեզ ի քնոյ զարթնուլ». նաեւ փրկագործ պատգամը մեր Տիրոջ Յիսուսի Քրիստոսի «Սիրեցէք զմիմիեանս»: Ամէն:

ՎԱԶԳԷՆ Ա.

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

A Life of Service
(Continued from page 2)

humanitarian mission after the December 7, 1988 earthquake in Armenia.

With the fall of the Soviet empire, Armenia was freed from the restraints of the Soviet period, and Christianity experienced a new flowering in Armenia. The Armenian Church under Catholicos Vazken I began the task of satisfying the spiritual hunger of native Armenians.

In 1991, Catholicos Vazken I stood by Levon Ter Petrosyan as the latter took the oath of office to become the first president of the sovereign, free Republic of Armenia.

The transition to a truly independent society has been a difficult one for Armenia, setting new demands for the Church. His Holiness played a vital role in providing spiritual support to his people, and galvanized the Diaspora Armenian communities, as well as the community of nations, to help provide material relief to Armenia during this troubled time.

On July 28 of this year, His Holiness was distinguished as a "National Hero of Armenia" by a proclamation of the President and Parliament of the Republic of Armenia. ✦

Biographical information in this article is taken from the Armenian Mirror-Spectator, August 27, 1994 issue, and the Pontiff's official biography distributed by the Diocese of the Armenian Church during His Holiness's trip to the United States in February, 1989.

The Ten Most Expressive Words

- The most bitter word is **alone**.
- The most reverent is **mother**.
- The most tragic is **death**.
- The most beautiful is **love**.
- The most cruel is **revenge**.
- The most peaceful is **tranquil**.
- The saddest is **forgotten**.
- The warmest is **friendship**.
- The coldest is **no**.
- The most comforting is **faith**.

**ՀԱՆԳԻՍ ԱՄԵՆԱՅՆ
ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ
Տ. Տ. ՎԱԶԳԷՆ Ա.
ՎԵՀԱՓԱՌ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻՆ**

շաբ. էջ 1-էն

Ուրբիւնը յայտարարում է քառասնորեայ սուգ սկսած Օգոստոսի 19-ից:

«Յիշատակն արդարոց օրհնութեամբ եղիցի:

Դիւան Մայր

Աթոռ Ա. Էջմիածնի

18.8.1994

Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Վեհափառ Հայրապետը՝ Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ. Կաթողիկոս խոր ցառով իմացաւ իր երէց եղբոր վախճանումը: Յառաջիկայ օրերուն, ընկերակցութեամբ թեմիս առաջնորդ՝ Բարձրաշնորհ Տ. Մեսրոպ Արքեպիսկոպոս Աշճեանի, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Վեհափառ Հայրապետը պիտի մեկնի Ա. Էջմիածին, անձամբ մասնակցելու համար երանաշնորհ Տ.Տ. Վազգէն Ա. Ամենայն Հայոց Վեհափառի վերջին օծման եւ թաղման արարողութեանց:

Այսու քառասնորեայ սուգ կը յայտարարենք թեմիս սահմաններէն ներս, Օգոստոս 18-Սեպտեմբեր 25, 1994: Կիրակի, 28 Օգոստոսին, վախճանեալ Հայրապետի թաղման օրը, թեմիս բոլոր եկեղեցիներուն մէջ, լրնթացս սուրբ պատարագի, պիտի կատարուի հոգեհանգստեան յատուկ պաշտօն, Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետի հոգւոյն ի հանգիստ:

Կ'աղօթենք երանաշնորհ Տ. Տ. Վազգէն Ա. Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետի հոգւոյն խաղաղութեան եւ Հայաստանեայց Առաքելական Ա. Եկեղեցւոյ անասանութեան համար:

Դիւան Ազգային
Առաջնորդարանի

Օգոս. 18, 1994

**Prelacy Issues
Statement**

(Continued from page 1)

pora, bringing about international recognition and direction.

On July 28, 1994, the President of the Armenian Republic honored His Holiness with the "National Hero of Armenia" award in recognition of his valuable and dedicated service in protecting and developing our national heritage.

On the sad occasion of the passing of His Holiness, the Brotherhood of the Mother Church will observe forty days of mourning beginning August 19.

May he rest in peace in eternal memory.

Secretariat

Mother See of Holy Etchmiadzin
August 18, 1994

His Holiness Karekin II, Catholicos of the Great House of Cilicia, received the news of the passing of his senior brother with great sadness. During the coming days, accompanied by His Eminence Archbishop Mesrob Ashjian, Prelate of the Eastern Prelacy, Catholicos Karekin will depart for Holy Etchmiadzin to personally pay his respects and participate in the final rites and burial of Catholicos Vazken I.

A forty day mourning period will be observed, August 18 to September 25, 1994, by all Prelacy churches. On Sunday, August 28, the day of interment, all our parishes are directed to observe a special requiem service following the Divine Liturgy.

We pray for the repose of the soul of Catholicos Vazken I and for the indomitable Armenian Church.

Secretariat

Armenian Apostolic Church of America
Eastern United States and Canada
August 18, 1994

Prelacy Bookstore

The Source for Armenian Books, Tapes and Gifts

**Պոյանեան, Եղուարդ
Ընտրանի
Երեւան, 1994, 383 էջ
Լաթ. \$15.00**

**Կարապետ, Յակոբ
Մի Մարդ ու Մի Երկիր եւ այլ
Պատմածքներ
Պոսթոն, 1994, 255 էջ
Թղթ. \$20.00**

**Տօնապետեան, Գէորգ
Հ. Յ. Դաշնակցութիւնը
Հիստորիան Ամերիկայի Մէջ
Ա. Հատոր (1895-1909)
Պոսթոն, 1993, 702 էջ
Թղթ. \$22.00**

**Ստեփանեան, Ստեփան
Հայ Առաքելական Եկեղեցին
Ստալինեան Բռնապետութեան
Օրօք Երեւան, 1994, 242 էջ
Թղթ. \$10.00**

**Ashjian, Archbishop Mesrob
Armenian Church Patristic
and other Essays
New York, 1994, 251 pp.
Hard cover \$25.00**

**Marsden, Philip
The Crossing Place
A Journey Among
the Armenians
London, 1994, 248 pp.
Soft cover \$12.00**

**Վաւերագրեր Հայ Եկեղեցու
Պատմութեան (1921-1938թթ.)
Կազմեց՝ Սանդրո Բեհրմուդեան
Երեւան, 1994, 345 էջ
Լաթ. \$15.00**

**Մաթեոսեան, Ռաֆայէլ
Հայկական Զինանշաններ
Երեւան, 1994, 144 էջ
Թղթ. \$5.00**

**Ashjian, Archbishop Mesrob
St. Nerses of Lambron:
Champion of the
Church Universal
New York, 1993, 134 pp.
Hard cover \$15.00**

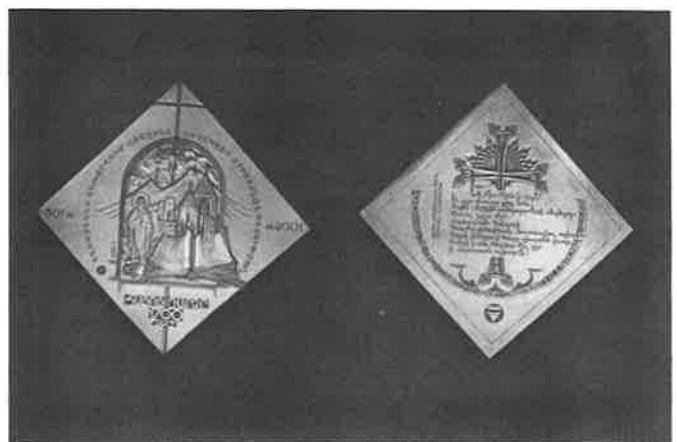
**Edgarian, Carol
Rise the Euphrates
A Novel
New York, 1994, 370 pp.
Hard cover \$22.00**

**Shaginyan, Aleksandr
Pogrom
A Novel of Armenian History
Chicago, 1994, 165 pp.
Hard cover \$21.95**

**Բախշինեան, Արծի
Ծագումով Հայ Են
Երեւան, 1993, 367 էջ
Թղթ. \$10.00**

**A NEW COMMEMORATIVE MEDALLION
1700th ANNIVERSARY—FIRST CHRISTIAN NATION**

In honor of the 1700th anniversary of the adoption of Christianity in Armenia a bronze medallion has been designed by Ashot Atamian and cast by Manitni Dvor of St. Petersburg, Russia. The obverse of the 2" square medallion shows a bible from which a khatchkar is rising, two domes of a church alongside a fortress, with Ararat on the horizon with 7 Crosses with the crucified Christ in the center; St. Gregory holds a Gospel and Cross. The Armenian inscription: "Armenia was declared the first Christian state." The reverse shows a stylized cross and a prayer.

Limited Edition.
Presentation Case . **\$50.00**

PRELACY BOOKSTORE ORDER FORM

Description of Item	Quantity	Price
_____	_____	_____
_____	_____	_____
_____	_____	_____
_____	_____	_____
Make checks payable to: Armenian Prelacy Bookstore 138 East 39th Street, New York, NY 10016	Sub Total	\$ _____
Ship to:	Add \$3.00 S & H	\$ _____
Name _____	\$1.00 for each additional item	\$ _____
Address _____	TOTAL	\$ _____
City, State, Zip _____		
Telephone (Day) _____	☐ Prelacy Member No. _____	

Prelacy members are entitled to 10% discount.

Allow 2-3 weeks for delivery

Hast Thou Felt For Thy Brothers and Sisters In Thy Pocket?

Search in your heart and your pocket.
 Help the Prelacy Continue its Mission in Armenia.

ONGOING PROJECTS

- **ORPHAN SPONSORSHIP**
 800 orphans in Armenia and Artsakh are currently being sponsored by individuals through the Prelacy program. The cost is \$120 per year.
- **ASSISTANCE TO ORPHANAGES**
 Regular assistance to Nor Kharpet, Gamo, Nork, and Noubarashen Orphanages.
- **ASSISTANCE TO ELDERLY**
 2,300 retirees receive monthly stipend and food staples. The cost is \$50 per year.
- **FAMILIES IN ARTSAKH**
 150 families of freedom fighters receive regular support. Also, in five different regions in Artsakh, monetary support is given to needy families through the Vararagn Association.
- **TREE PLANTING**
 With the cooperation of Armenia's Ministry of Agriculture and Forestry, 230,000 trees were planted in order to replenish the land. More trees will be planted this autumn. Cost of one tree, including upkeep, is \$10.
- **ARMENIA FUND USA**
 Fully support the concept and projects of Armenia Fund USA.
- **SISTER CHURCH PROJECTS**
 Sister Church relationship with churches in the diocese of Gougark in order to assist them with liturgical vestments and supplies, religious books, etc.

SPECIAL PROJECTS

- **FOOD DISTRIBUTION**
 24,051 parcels of food were distributed through the "Gift of Life" and "Basket of Hope" campaigns during 1993-94.
- **MEDICAL CARE FOR INDIVIDUALS**
 Arrangements are made for individuals in need of specialized medical treatment here in the United States or in Armenia and in Russia.
- **ASSISTANCE TO SCHOOLS**
 Assistance provided to the Aram Manoukian School in Shoushi, Khrimian Hayrig School in Yerevan, and Franz Werfel School in Musa Ler.
- **OPERATION WINTER RESCUE**
 The Prelacy in cooperation with parish churches and the Armenian Relief Society provided 163 containers of food and clothing for the Operation Winter Rescue project. A fully-equipped ambulance was also sent through this program.
- **PUBLICATIONS, INFORMATION, DOCUMENTATION**
 Sponsorship of publications in Armenia to encourage Christian education and academic endeavors. Financial sponsorship and distribution of documentaries. Helped purchase modern studio equipment for the Information and Documentation section of the Defense Ministry.

NEW PROJECTS

- **ARENI HYDRO PROJECT:** Irrigation and hydro power center.
- **BIOGAZ PROJECT:** For the village of Zovouny which is home to 300 families.
- **AIR POLLUTION CONTROL SYSTEM IN ALAVERDI**
- **VORTAN GARMIR RESEARCH:** The ancient "vortan garmir" pigment used in manuscript illumination.

ORPHAN SPONSORSHIP...

TREE PLANTING...

AID TO ELDERLY...

AID TO ORPHANAGES...

I WANT TO SUPPORT PRELACY PROGRAMS IN ARMENIA!

- \$1000 \$500 \$250 \$100 \$50
- Other \$ _____

Please utilize my donation for:
 general programs orphans elderly
 trees families in Artsakh

Name _____

Address _____

City, State, Zip _____

_____ Telephone _____

Checks payable to Armenian Apostolic Church of America and mailed to:

ARMENIAN PRELACY
 138 East 39th Street
 New York, New York 10016